

PROSTOR

19 [2011] 2 [42]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
19[2011] 2[42]
281-542
7-12 [2011]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

350-361 NATASA JAKŠIĆ
KARIN ŠERMAN

KAMENITA VRATA U ZAGREBU
OBNOVA UNUTRAŠNJEG PROSTORA
PREMA PROJEKTU JURJA DENZLERA

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.025(497.5 ZAGREB)DENZLER, J."19"

STONE GATE IN ZAGREB
JURAJ DENZLER'S DESIGN FOR THE
RECONSTRUCTION OF THE INTERIOR

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 72.025(497.5 ZAGREB)DENZLER, J."19"

SL. 1. GLAVNA DVORANA DRUŽBE „BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA” U KAMENITIM VRATIMA U ZAGREBU
FIG. 1 MAIN HALL OF THE BROTHERS OF THE CROATIAN DRAGON SOCIETY INSIDE THE STONE GATE, ZAGREB

NATAŠA JAKŠIĆ, KARIN ŠERMAN

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 72.025(497.5 ZAGREB)DENZLER, J.”19”

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 4. 4. 2011. / 9. 6. 2011.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČIČEVA 26

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 72.025(497.5 ZAGREB)DENZLER, J.”19”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 4. 4. 2011. / 9. 6. 2011.

KAMENITA VRATA U ZAGREBU

OBNOVA UNUTRAŠNJEG PROSTORA PREMA PROJEKTU JURJA DENZLERA

STONE GATE IN ZAGREB

JURAJ DENZLER'S DESIGN FOR THE RECONSTRUCTION OF THE INTERIOR

DENZLER, JURAJ
DRUŽBA „BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA”
KAMENITA VRATA, ZAGREB
OBNOVA I ADAPTACIJA

DENZLER, JURAJ
BROTHERS OF THE CROATIAN DRAGON SOCIETY
STONE GATE, ZAGREB
RECONSTRUCTION AND ADAPTATION

Arhitekt Juraj Denzler obnovom Kamenitih vrata u Zagrebu 1938. godine stvorio je za potrebe Družbe „Braća Hrvatskog Zmaja” funkcionalnu prostornu kompoziciju koja se sastoji od dvoetažne dvorane i pratećih sadržaja smještenih iznad postojećeg prolaza u prizemlju. Pri tome koristio je povijesne oblike koje kreativno doraduje i unapređuje stvarajući novu kvalitetnu sintezu, čuvajući i obogaćujući cjelinu sačuvanih srednjovjekovnih gradskih vrata Gornjega grada.

The 1938 reconstruction of the Stone Gate in Zagreb's Upper Town by architect Juraj Denzler was conducted for the purposes of the Brothers of the Croatian Dragon Society. The result was a functional spatial composition comprising a two-storey main hall and adjacent service spaces, located above the passage in the ground-floor. Denzler's creatively reused and improved the historical elements and achieved a new synthesis thus safeguarding and enriching the architecture of the medieval city gate.

UVOD

INTRODUCTION

Danas, kad smo svjedoci učestalih, brzih i jednokratnih preinaka unutrašnjih prostora potrebnih zbog njihove prenamjene ili zbog nedostatnosti i osuvremenjivanja njihova korištenja, s posebnom pozornošću valja promotriti i analizirati unutrašnje uređenje onih prostora koji su već desetljećima u upotrebi te svojom kvalitetom još uvijek zadovoljavaju potrebe korisnika. Primjer takvoga unutrašnjeg uređenja, koje je i nakon sedamdeset pet godina u uporabi i tek neznatno izmijenjeno, iste namjene i korisnika, jest prostor Družbe „Braća Hrvatskog Zmaja” na Kamenitim vratima u Zagrebu (Sl. 1.). Njegova je vrijednost to veća jer se radi o obnovi i uređenju srednjovjekovne građevine, Kamenitih vrata, koja je i danas nezaobilazno kulturno mjesto i simbol grada, a autor je projekta istaknuti hrvatski arhitekt Juraj Denzler.¹

POLAZIŠTA

STARTING POINTS

Izrada projekta obnove Kamenitih vrata bio je vrlo složen projektantski zadatak jer se radilo o građevini značajnoga urbanog konteksta i zahtjevnije povijesne slojevitosti. Kamenita vrata istočni su ulaz u Gornji grad, jedina sačuvana gradska vrata, građena u razdoblju od 1242. do 1266. godine kao sastavni dio gradskoga obrambenog zida. Prvobitni oblik vrata nije poznat, a prvi sačuvani grafički prikaz datira iz 16. stoljeća i prikazuje vrata

kao pravokutnu građevinu bez krova, s kulom na sjeveroistoku.² U drugoj polovici 16. stoljeća vrata su imala krov.³ Prestankom turske opasnosti u 17. stoljeću u unutrašnjosti vrata grade se trgovine, a u 18. stoljeću prostor je vjerojatno bio podijeljen na prizemlje i kat.⁴ Krajem 18. stoljeća pojavljuju se ideje o rušenju vrata,⁵ ali u drugoj polovici 19. stoljeća stvara se svijest o potrebi čuvanja građevine.⁶ Godine 1907. građevinu Kamenitih vrata preuzelo je društvo Družba „Braća Hrvatskog Zmaja” koje je unutar građevine osnovalo tri važne ustanove: Gradsku knjižnicu, Historijski arhiv i Muzej grada Zagreba.⁷ Družba koja „na osnovi prijateljstva i bratstva” njeguje i promovira hrvatsku kulturnu baštinu, naručila je tridesetak godina poslije projekt obnove Kamenitih vrata.⁸ Molba za građevnu dozvolu upućena je 15. svibnja 1937. godine Gradskom poglavarstvu, koje ju je odobrilo, pa je po završetku radova izdalo dozvolu za upotrebu „Kule Kamenitih vrata u Kamenitoj ulici” 14. rujna 1938. godine.⁹

Neposredno prije izrade arhitektonske snimke postojećeg stanja građevine Denzler je postao članom Družbe, a razlozi njegova primitka ukazuju da je Družba već bila upoznata s njegovim radom.¹⁰ Do tada Denzler je već realizirao kapelu na Sljemenu (1932.) i Upravnu zgradu Gradskih poduzeća u Zagrebu (1935.), danas antologijska djela hrvatske arhitekture međuratnog razdoblja. Kapela se ističe inovativnom jednostavnošću kompozicije tradicionalnih elemenata s trajno pamtljivim konceptualnim slikama upravo u skladu s idejama nacionalnog identiteta, a to je u skla-

¹ Projekt je djelo koje ističe kvalitetu arhitekta izričaja i jedna je od značajnih realizacija u autorovu opusu [*** 1967: 4]. Juraj Denzler (Zagreb, 1896.-1981.) renomirani je hrvatski arhitekt 20. stoljeća, modernog usmjerenja i prepoznatljiva kontekstualno senzibilnoga arhitektonskog opusa. Završio je Visoku tehničku školu u Zagrebu 1924., a od 1930. do umirovljenja 1966. predaje kolegije iz povijesti arhitekture na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

² BEDENKO, 1989: 12, 25-31, 113

³ U povijesnim dokumentima spominje se nabava hrastovih dasaka za „pokriivanje i izradbu krovova gradskih vrata” te klesani kameni zljebovi za vodu. [DOBRONIC, 1988: 242]

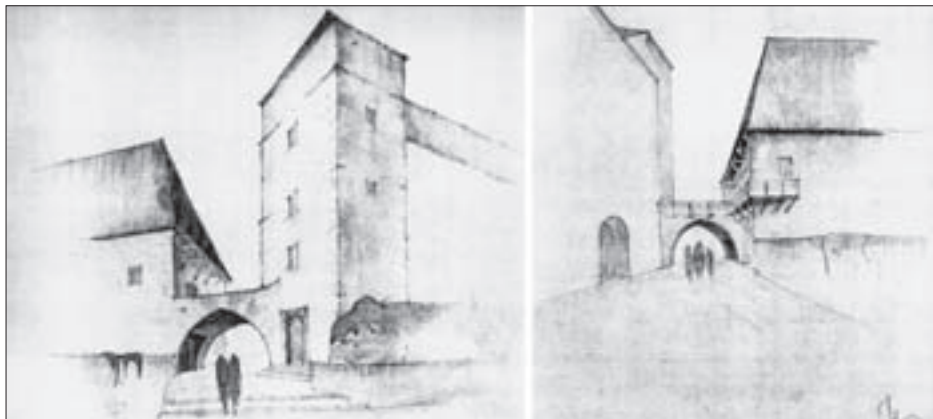
⁴ DOBRONIC, 1988: 244

⁵ Za razliku od sjevernih i južnih kaptolskih vrata koja su uklonjena 1862. godine, gradska vrata Gornjega grada uklonjena su u prvoj polovici 19. stoljeća. Mala vrata „Dverce” porušena su još 1813. godine kako ne bi smetala pri uređenju „lužne promenade”. Mesnička vrata uklonjena su 1836. godine, a Nova (Opatička) vrata bila su porušena do 1839. godine. [DOBRONIC, 1988: 198, 278, 340]

⁶ U mnogim su se gradovima srednje Europe srednjovjekovne gradske utvrde rusile već krajem 18. stoljeća jer su izgubile svoju prvobitnu obrambenu namjenu i postale smetnja odvijanju suvremenog prometa. U njima nije prepoznata ni povijesna ni umjetnička vrijednost. Početkom 1870-ih godina pojavili su se prvi pokušaji zaštite pojedinih istinski vrijednih gradskih vrata i zidina, a tijekom 1880-ih i 1890-ih javljaju se prve polemike o zaštiti zidina i vrata. Planersko se stajalište tako postupno mijenjalo od očuvanja njihovih karakterističnih dijelova, sagledivih iz

du s glavnim idejama djelovanja Družbe.¹¹ Štoviše, Denzler je dobro poznao nacionalnu povijest arhitekture kao tadašnji docent na Katedri arhitektonike sa historijom umjetnosti, narodne arhitekture i umjetnosti Arhitektonskog odsjeka Tehničkoga fakulteta.¹²

Projektom obnove Kamenitih vrata započet će niz Denzlerovih projekata na obnovi graditeljskog naslijeđa. Denzler će za Družbu, iste 1936. godine, izraditi i studije za obnovu grada Ozlja, gdje sudjeluje kao stručni savjetnik u Odboru za obnovu grada. U studiji je posebno razrađen ozaljski palas (žitnica), spojen s Babonićevom kulom pomoću mosta (Sl. 2.).¹³ U vrijeme izrade projekta za Kamenita vrata, 1937. godine, na poziv konzervatora za Dalmaciju dr. Ljube Karamana – Denzler radi projekt obnove otvorenoga drvenog krovista srednjovjekovne crkve sv. Ivana Krstitelja u Trogiru. Nacrti krovista razrađeni su do najsitnijeg detalja, a to će postati jedna od prepoznatljivih odlika Denzlerova pristupa obnovi (Sl. 3.).¹⁴ Nakon Drugoga svjetskog rata, od 1954. godine Denzler je vodio obnovu Staroga grada Siska.¹⁵ Godine 1964. rekonstruirao je ulaz u tvrđavu Nehaj u Senju novom izgradnjom tako da je uklonio tadašnji nasipani prilaz te oblikovao ulaz od zidanih kamenih stuba i drvenog mosta, postavljenih okomito na tvrđavu (Sl. 4.).¹⁶ Upotrijebljeni oblikovni elementi ulaza djelo su arhitektove kreacije kojom je naglasio masivnost tvrđave. Tijekom 1960-ih i 1970-ih godina Denzler je izradio i niz projekata za zgradu Rektorata Sveučilišta u Zagrebu u kojima je uvijek vodio suptilan dijalog s postojećim elementima

Sl. 2. J. DENZLER: PROJEKT OBNOVE PALASA (ŽITNICE) U OZLJU, 1936.

FIG. 2. J. DENZLER: RECONSTRUCTION DESIGN OF A GRANARY IN OZALJ, 1936

građevine, poštujući njezinu tradiciju, ali ih ujedno i kreativno i kritički doradujući. Posebno se ističe oblikovanje prozorskih otvora u prizemlju zgrade, unutrašnje uređenje aule i vestibula te obnova vanjskog stubišta s uređenjem vanjskog predvrta.¹⁷

• **Ciljevi i metode** – Ciljevi su ovoga rada analiza elemenata projekta unutrašnjeg uređenja Kamenitih vrata za potrebe Družbe, valorizacija njihove kvalitete i Denzlerova pristupa obnovi povijesnih građevina. Svrha je rada cjelovitim prikazom unutrašnjega prostora Kamenitih vrata Družbe „Braća Hrvatskog Zmaja” pridonijeti inventarizaciji slojevite graditeljske baštine Gornjega grada i ukazati na vrijedno međuratno razdoblje. Građevina se analizira na temelju izvorne dokumentacije sačuvane u Državnom arhivu u Za-

Sl. 3. J. DENZLER: PROJEKT OBNOVE OTVORENOGA DRVENOG KROVISTA CRKVE SV. IVANA KRSTITELJA U TROGIRU, 1937.

FIG. 3. J. DENZLER: RECONSTRUCTION DESIGN FOR AN OPEN WOODEN ROOF STRUCTURE OF THE CHURCH OF ST JOHN THE APOSTLE IN TROGIR, 1937

pjesacke perspektive, prema očuvanju čitavoga prstena gradskih zidina. [DOBRONIC, 1988: 246; JURIC, 2004: 1-16]

7 www.braca-hrvatskog-zmaja.hr/povijest.html [29.12.2010.]

8 Arhitektonska snimka postojećeg stanja izrađena je 1936. godine. [JAKŠIĆ, 2010.a: 164]

9 DAZG – GPZ-GO, sign. 1134. Ovdje se radi o adaptaciji gradskih vrata. Kula uz Kamenita vrata nalazi se s unutrašnje strane gradskih zidina i čini zasebnu građevinu. To je Bedenko iscrpno prikazao u genezi lokacije, tj. kule i Kamenitih vrata, u svojim istraživanjima zagrebačkoga Gradeca u srednjem vijeku. [BEDENKO, 1989: 44-46, 71-74, 82]

10 „... Denzler je primljen početkom 1936. ... na temelju njegova ‘marljivog i zaslužnog rada’...” [SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, GETLIHER, 1997: 31]

11 JAKŠIĆ, 2008: 461

12 OOD

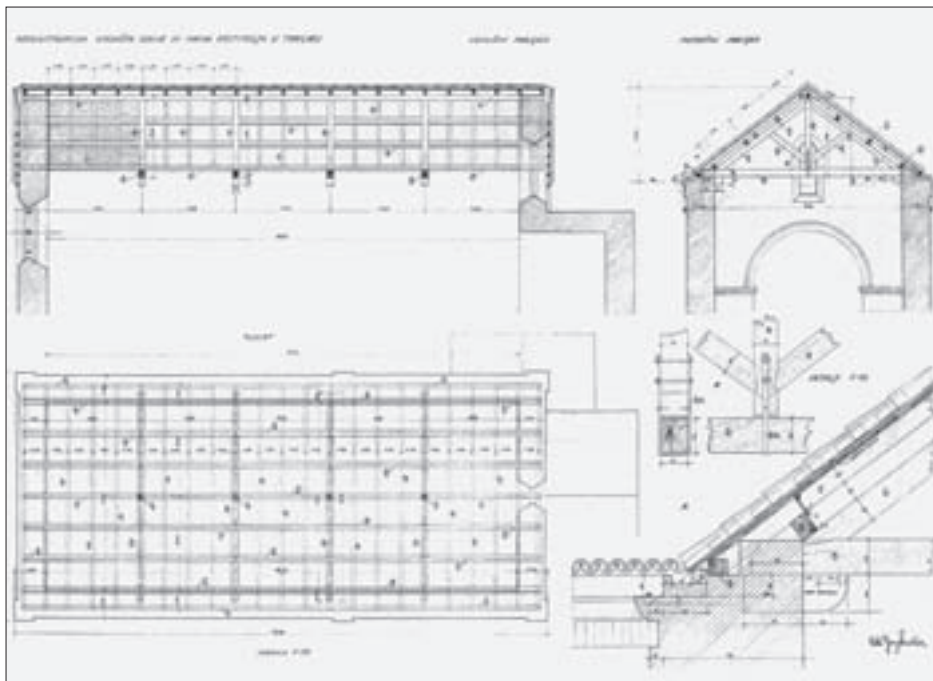
13 AF/JD/OBNOVA/1936-2/1-55. Andrija Mutnjaković naglasio je da je Denzler „načinio dostojanstven prostor okupljanja i djelovanja”. [SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, 2000: 50]

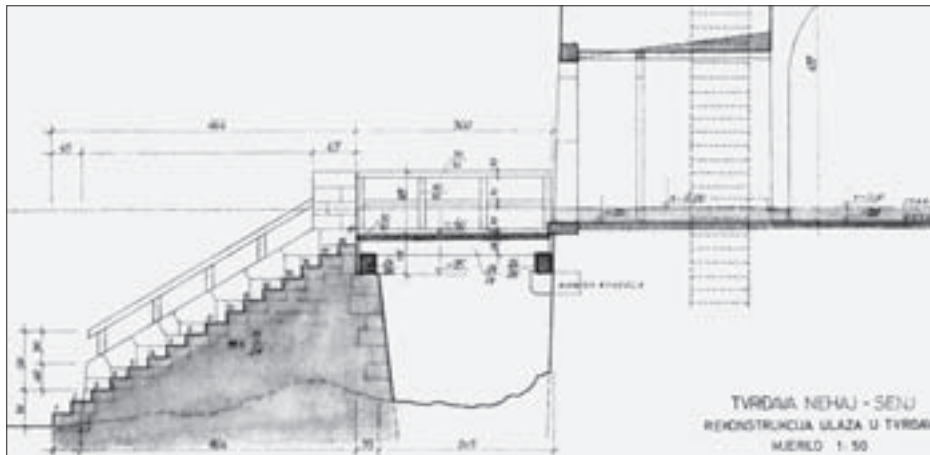
14 AF/JD/OBNOVA/1937-1/1-8; SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, 2000: 50

15 AF/JD/OBNOVA/1956-1/1-50. Godine 1954. proveden je arhitektonski natječaj za projekt konzervacije, restauracije i adaptacije Staroga grada Siska i uređenje neposrednog okoliša. Prvu nagradu osvojila je Denzlerova asistentica Sena Sekulic-Gvozdanović. Realizacija je povjerena Denzleru. [SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, 2000: 51]

16 AF/JD/OBNOVA/1964-1/1-27

17 JAKŠIĆ, 2010.b: 176-177

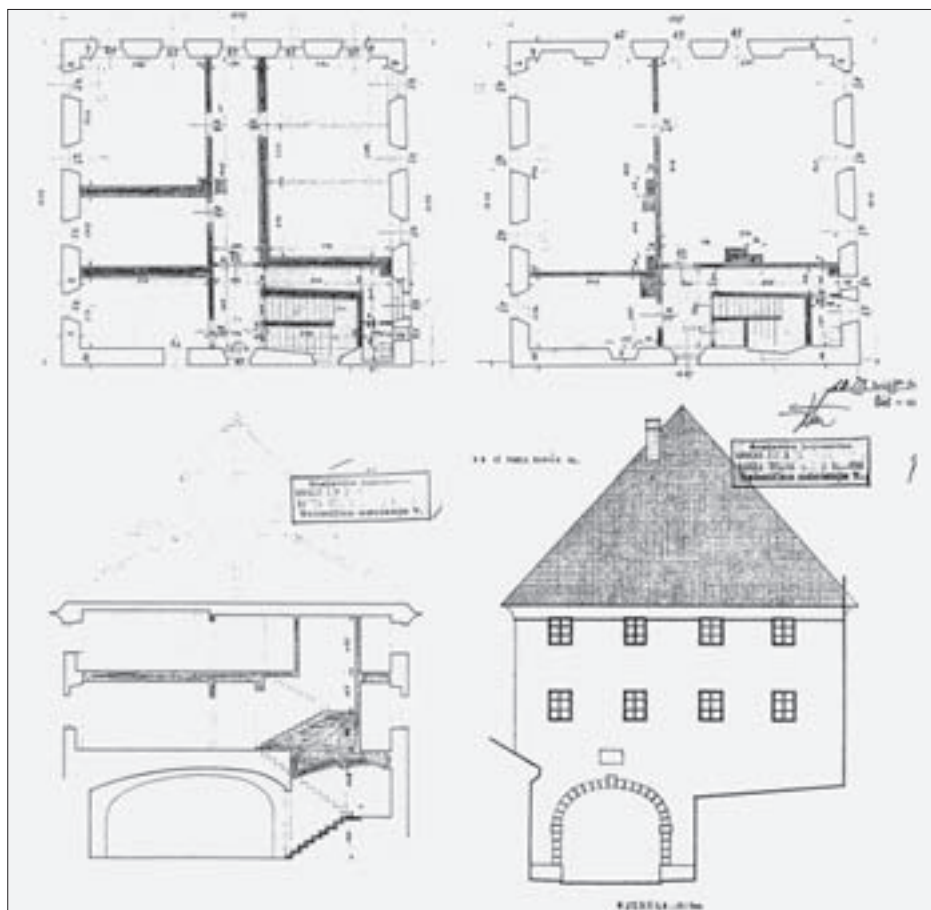

SL. 4. J. DENZLER: REKONSTRUKCIJA ULAZA U TVRĐAVU NEHAJ U SENJU, 1964.

FIG. 4 J. DENZLER: RECONSTRUCTION OF ENTRANCE TO NEHAJ FORTRESS IN SENJ, 1964

SL. 5. ARHITEKTONSKA SNIMKA POSTOJEĆEG STANJA PRVOG I DRUGOG KATA KAMENITIH VRATA IZ 1936.

FIG. 5 ARCHITECTURAL SURVEY OF THE EXISTING STATE OF THE FIRST AND SECOND FLOOR OF THE STONE GATE MADE IN 1936

grebu i na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, kao i istraživanjem građevine *in situ*. U radu će se koristiti analitička metoda vrjednovanja arhitektonskog djela, kroz koju se propituju elementi kao što su: projektni zadatak (program i kontekst), autorova osnovna ideja (koncept), prostorni oblik, konstrukcija i kretanje te percepcija korisnika koju stvara obrađeno arhitektonsko rješenje.¹⁸

ANALIZA DENZLEROVA PROJEKTA UREĐENJA KAMENITIH VRATA ZA POTREBE DRUŽBE „BRAĆA HRVATSKOG ZMAJA”

ANALYSIS OF DENZLER'S DESIGN FOR THE RECONSTRUCTION OF THE STONE GATE FOR THE PURPOSES OF BROTHERS OF THE CROATIAN DRAGON SOCIETY

• **Program i kontekst** – Projektni zadatak nije ostao sačuvan u dostupnim arhivima. No, komparacijom snimke postojećeg stanja iz 1936. godine i nacrtu projekta adaptacije iz 1937. godine moguće je očitati koje su to prostorije bile potrebne za rad Družbe. Bilo je potrebno urediti mezanin, prvi i drugi kat Kamenitih vrata – etaža iznad prolaza – kako bi se omogućio optimalan rad središnjice, tj. Zmajске matice i uprave Družbe, a to je značilo oblikovati dvoranu za skupove, sobu za sjednice, kuhinju s prostorijom za pripremu hrane, utilitarne prostorije za skladištenje namirnica i goriva te sanitarne prostorije.

Kamenita su vrata prije adaptacije bila dvokatna građevina.¹⁹ U prizemlju su se nalazili prolaz, trgovine i ulaz u prostorije na katu. Na prvomu su katu, uzdužno uz hodnik, bili nanižani prostori knjižnice, arhiva starog oružja i ravnateljstva Družbe (Sl. 5.). Na zapadnom kraju hodnika nalazilo se skućeno dvokrako stubišno podesta, nalazili su se prostori čitaonice i Družbe. Organizacija i oblikovanje prostora prvoga i drugoga kata pratili su ujednačen ritam postojećih prozorskih otvora u nosivu zidu.²⁰ Na organizaciju prostora na katovima utjecala je, čak i prije obnove, postava i logika prolaza u prizemlju. Srednjovjekovna su gradska vrata naime, radi lakše obrane, imala ulaze postavljene na sjevernom (vanjskom) i zapadnom (unutarnjem) gradskom zidu, dakle formirala su prolaz prelomljen pod kutom od 90°, pri čemu je os istok-zapad bila znatno dulja. Dominacija te osi bila je dodatno naglašena postavom svetišta Majke Božje nasuprot zapadnom ulazu (Sl. 6.).

• **Koncept** – U skladu s dominantnom osi prolaza u prizemlju, na prvomu katu postavljena je glavna dvorana pravokutnog tlocrta koja se proteže u visinu kroz dvije etaže. Boč-

¹⁸ JAKŠIĆ, 2008: 449-451; JAKŠIĆ, KARAC, 2009: 245

¹⁹ Na međуетaži, iznad trgovina, nalazio se pravokutan prostor kojeg namjena nije ubilježena u snimci postojećeg stanja, niti se može očitati iz ostatka sačuvane dokumentacije.

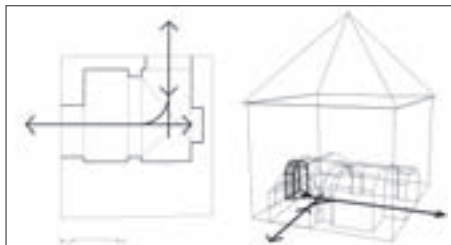
²⁰ Sjeverno i južno pročelje raščlanjeno je prozorima u istom ritmu, osim u jugozapadnom dijelu gdje su zbog sanitarija postavljena dva manja otvora. Ritam od istoka prema zapadu glasi (ako slovom P označimo prozor): c-P-b-P-b-P-b-P-a (<a). Istočno pročelje također ima ritmički postavljene prozorske otvore u slijedu od sjevera prema jugu: a-P-b-P-b-P-b-P-b-P-a. Na zapadnom pročelju ne postoji ujednačeni ritam.

no je prate dva manja prostorna kvadra s pratećim sadržajima, jedan iznad drugoga (Sl. 7.).²¹ Bočni su prostori povezani s prostorom dvorane horizontalnim komunikacijama. Broj prostorija na prvom i drugom katu reduciran je u odnosu na dotadašnje stanje. Kompozicija se sada sastoji od tri osnovne jedinice: dvorane, hala i kuhinje na prvom katu, te hala i sobe za sjednice na drugom katu. Postojeći gabariti građevine – prolaz, vanjski obodni zid i četverostrešni krov – novim su projektom očuvani.

• **Prostorni oblik** – U svojoj intervenciji Denzler je ostvario promišljenu trodimenzionalnu hijerarhijsku kompoziciju prostora u kojoj su sekundarni prostori koncentrirani uz glavnu dvoranu, unutar opne vanjskih zidova. Dvorana je dominantan element kompozicije svojim oblikom, dimenzijama i funkcijom – mogućnošću organizacije većih i različitih skupova Družbe – kao i svojim položajem u kompoziciji te postavom paralelno u odnosu na glavnu os građevine. Postignuti sklad kompozicije limitirane vanjskim zidom rezultat je vješto kontroliranih proporcionalnih odnosa prostornih jedinica. Tlocrtno pravokutna dvorana ima omjer stranica 2:3. Odnos širine, duljine i visine prostorije dvorane iznosi približno 8:12:6 pa je čak moguće govoriti o palladijanskim harmonijskim proporcijama.²² Širina i visina dvorane, kao i njezin ukupni volumen, približno su dvostruko veće od širine, visine i volumena bocnoga pratećeg kvadra (Sl. 8.A).

Bočni kvadar podijeljen je na dva dijela. Ulazni pravokutni pretprostor – hal – upola je kraći od drugoga dijela: kuhinje s prostorom za pripremu hrane i sanitarnom jedinicom (Sl. 8.B). Duljina tog preostalog dijela približno je pak jednaka polovici ukupne duljine građevine po osi istok-zapad. Postavom prostorije za pripremu hrane s kuhinjom upravo na tome mjestu Denzler je omogućio jednostavnu vezu s dvoranom, u slučaju potrebe domjenaka, kao i s donjom etažom namijenjenom skladištu namirnica i ogrjeva.

Bočni kvadar na drugom katu nešto je niži od kvadra na prvom katu, ali tlocrtno ponavlja iste odnose dimenzija između manjega prostora – ulaznog hala – i većega pravokutnog

SL. 6. PROLAZ SREDNJOVJEKOVNIH GRADSKIH VRATA SA SVETISTEM MAJKE BOŽJE OD KAMENITIH VRATA
FIG. 6 PASSAGE UNDER THE MEDIEVAL CITY GATE CONTAINING THE SHRINE OF THE VIRGIN MARY

SL. 7. J. DENZLER: OSNOVNI KONCEPT UNUTRAŠNJEGA UREĐENJA KAMENITIH VRATA
FIG. 7 J. DENZLER: BASIC RECONSTRUCTION CONCEPT FOR THE INTERIOR OF THE STONE GATE

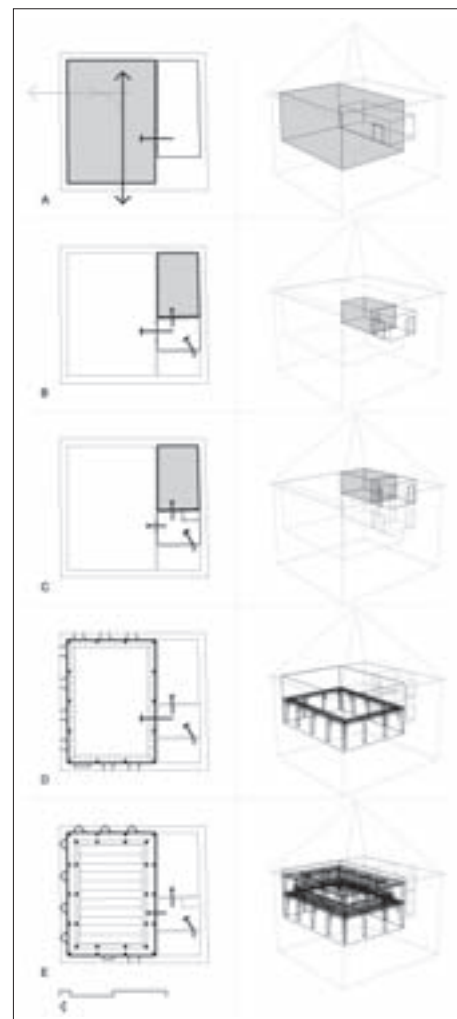
prostora – ovdje sobe za sjednice (Sl. 8.C). U jugoistočnom kutu hala drugoga kata Denzler smješta sanitarnu jedinicu. U oba slučaja dakle hal je polazišna i posrednička prostorna jedinica koja povezuje sve ostale prostorije na etaži. Prostorije su odijeljene zidom koji onemogućuje vizualnu ili fizičku povezanost prostora te je tako naglašena autonomnost svakoga pojedinog prostora kompozicije i omogućena njihova različita namjena.

Dvorana je dodatno razrađena elementom galerije (Sl. 8.D). Galerija je zapravo uzak pravokutni ophod širine 60 cm. Postavljena je tako da visinu dvorane dijeli u omjeru 3:2 u korist donje razine. Denzler je drvenom konstrukcijom galerije istovremeno oblikovao prostor i uskladio nepravilnosti otvora u obodnim zidovima (Sl. 8.E). Uza zid su u pravilnom ritmu postavljeni vertikalni stupci galerije s kosim upornjacima i horizontalnim gredama okomitim na zid. Radi se o nosivoj konstrukciji poda galerije. Nad tom se konstrukcijom ponavlja slična drvena konstrukcija, gdje su vertikalni stupci i kosi upornjak odmaknuti od zida i uvučeni u prostor dvorane za širinu galerije. Kosina gornjeg upornjaka nastavlja u kontinuitetu kosinu donjeg upornjaka, tako da njihova kompozicija tvori jedinstven ukošeni element koji nosi gredu stropne konstrukcije dvorane. Cijela kompozicija galerije zapravo je kompleksna trodimenzionalna obrada plohe zida, svojevrsan ‘duboki reljef’ koji oblikuje središnji prostor glavne dvorane u krnju piramidu. Ostali su prostori obrađeni skromnije od dvorane, s ozbukanim, bijelo obojanim zidovima i raznim oblogama u drvu.

Posebnu je pozornost Denzler posvetio oblikovanju galerijskih prozora dvorane. Na sjevernom, istočnom i zapadnom pročelju prozorske su niše svojom veličinom i oblikom ostale iste – zakošenih stranica i segmentnog svoda, dok je otvor reduciran na uzak pravokutni format s donjim kružnim završetkom i ostakljen mutnim staklom, podsjećajući tako svojim oblikom na puškarnice (Sl. 10.).

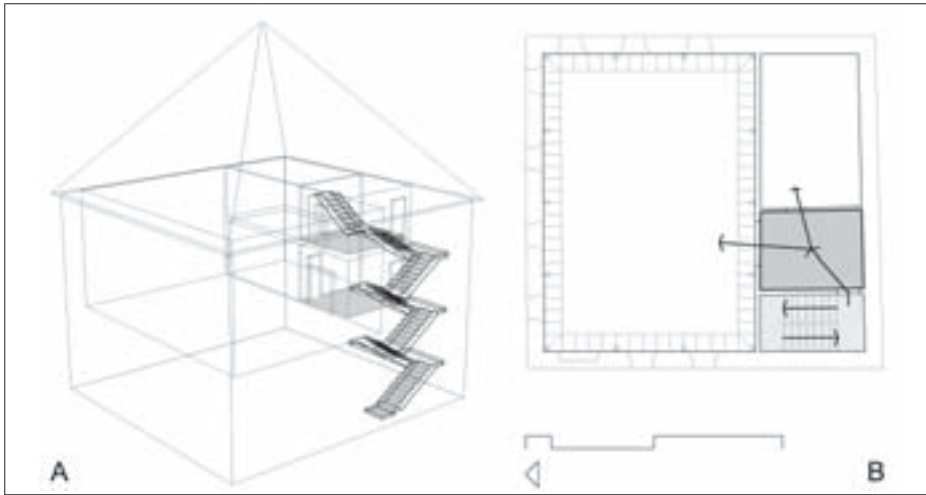
• **Kretanje** – Ulaz u prostorije Družbe i pristup na prvi i drugi kat nalazi se u jugozapadnom kutu javnog prolaza u prizemlju. Ulaz je blago naglašen kompozicijom ostakljenih vratnica, kovane rešetke, kao i svjetlošću što dopire iznutra, iz južnog prozora prvoga stubišnog podesta.

SL. 8. J. DENZLER: PROSTORNI OBLIK OBNOVE KAMENITIH VRATA
FIG. 8 J. DENZLER: SPATIAL PLAN FOR THE RECONSTRUCTION OF THE STONE GATE

²¹ U prvim nacrtima Denzler je minimalno korigirao postojeće stanje. Zadržao je koncept s dvije etaže s armiranobetonskom rebrastom konstrukcijom. Realiziranim konceptom Denzler je dobio veću površinu dvorane, konstruktivno i funkcionalno jednostavnije rješenje, bez nepotrebnih dugih hodnika, te sklad s oblikovanjem prizemlja (prolaza), postivajući glavnu os građevine. [DAZG – GPZGO, sign. 1134]

²² Matematička jednadžba glasi: $(c-b) / (b-a) = c/a$, gdje slovo a u Denzlerovu projektu predstavlja širinu, b visinu i c duljinu, tako da brojčano jednadžba glasi: $(12-8) / (8-6) = 12/6$, tj. $4/2 = 2$. To je ujedno Palladijev način određivanja harmonije. [Vidi: CHING, 1979: 313]

SL. 9. NOVO VERTIKALNO I RADIJALNO HORIZONTALNO KRETANJE U PROSTORIMA DRUŽBE

FIG. 9 NEW VERTICAL AND RADIAL – HORIZONTAL MOVEMENTS IN THE SPACES OF THE STONE GATE

Glavna komunikacija između etaža organizirana je putem novoga dvokrakog stubišta postavljenog u jugozapadnom uglu građevine. Početna stuba toga stubišta pritom je udaljena od ulaznih vrata, čime je oblikovan manji ulazni pravokutni pristupni prostor. Stubište je produljeno do južnog zida građevine pa je time postignuto direktno osvjetljenje i zračenje otvorima na južnom pročelju. Broj podesta je povećan i raspoređen na podjednake visinske udaljenosti, čime je postignuto ujednačeno kretanje i ugodnije korištenje stubišta (Sl. 9.A). Na glavnim podestima stubišta prvog i drugog kata kretanje je usporeno postavljanjem prozora i ulazima u pretprostore katova, a time i u ostale prostorije Družbe.

Sekundarno kretanje u osnovi je radijalno. Ulazni pretprostor i hal – kako na prvom, tako i na drugom katu – polazišni su prostori kretanja, iz kojih je moguće pristupiti u sve prostorije na istoj etaži (Sl. 9.B). Zanimljivo je da između donje razine dvorane i njene galerije nije ostvarena direktna vertikalna veza, što ukazuje na sekundarnu važnost namjene galerije.

• **Tehnologija** – U statičkom proračunu očita je naglašena potreba za smanjenjem postojećeg opterećenja svodova u prizemlju.²³ Obnovom je tako Denzler uklonio masivne zidove na gornjim etažama, i to tako da širina glavne dvorane odgovara rasponu nosivog zida u prizemlju. Južni zid dvorane sadrži dvije horizontalne armiranobetonske grede koje omogućuju postavljanje tankih pregradnih zidova i horizontalno ukrćuju vanjske obodne zidove građevine. U obodne zidove, osim neznatnih korekcija mjesta pojedinih prozora, Denzler nije konstruktivno zalazio. Cijela drvena konstrukcija galerije prislonjena je na zidove, a sve sile opterećenja sutiču se u stopi donjeg stupca koja je svojom dužom stranom prislonjena uz zid (Sl. 12.). Novom drvenom stropnom konstrukcijom

Denzler ujedno ispravlja i nepravilnosti u postojećem stropu. Novo, armiranobetonsko stubište obloženo je drvom. Drvena konstrukcija galerije od hrastovih je greda i dasaka. Konstrukcija od svoje izgradnje nije pretrpjela neka veća oštećenja, te nakon sedamdeset pet godina još i danas traje.

• **Percepcija korisnika-promatrača** – Preoblikovanjem otvora drugoga kata u puškarnice izmijenjena je percepcija Kamenitih vrata iz Radićeve ulice. Uski urezi u zide naglašavaju masivnost građevine, a njihova ritmička postava, koja prati središnje osi prozorskih otvora prvoga kata, izdužuje njezin volumen (Sl. 13.). Različitim oblikovanjem pojedinih vratnih krila izražena je gradacija u dostupnosti i razlika u namjeni prostorija Družbe. Kroz ostakljenje ulaznih vrata u prolazu u prizemlju omogućena je vizura u unutrašnji prostor stubišta, koje je osvijetljeno i vizualno dostupno.²⁴ Vrata koja povezuju stubište s halom imaju u sebi pravokutan otvor, što simbolički upućuje na kontroliranu propusnost u prostorije Družbe. Otvor je u visini očista, oblikovan pravokutnom mrežom. Najveća vrata su vrata ulaza u dvoranu. Njihova su krila masivna i zatvorena te nepropusno odjeljuju prostor hala i dvorane. Hal od prostorije za pripremu hrane dijele vrata s otvorom srcolikog oblika.

Oblikovanjem nosivog sustava galerije glavne dvorane osmišljena je kontrolirana percepcija prostora. Da je galerija bila konzolno upeta u zid, narušila bi se statička svojstva zida, dok bi upotreba potpornjaka smanjila tlocrtnu površinu dvorane (Sl. 11.A). Ovako, postavljanjem kosih upornjaka kao nosive konstrukcije galerije, Denzler je očuvao cjelokupnu tlocrtnu površinu dvorane. Nadalje, da su iznad razine galerije ostavljeni veći otvori i time ostvareno jako osvijetljenje, suženi bi se prostor u gornjem dijelu osjetno ponovno proširio (Sl. 11.B). Ovako je to širenje perceptivno 'zaustavljeno' – oblikovanjem galerije, postavljanjem gornjih stupaca i kosnika koji u kontinuitetu prate smjer donjih (Sl. 11.C). Strop dvorane, s vidljivim drvenim gredama, oblikovan je u odnosu na kosnike galerije, pa to rezultira vizualnim dojmom da strop dvorane 'nosi' drvena konstrukcija galerije. Preoblikovanjem prozorskih otvora na uske puškarnice reducirana je i svjetlost u prostoru galerije te svedena gotovo na tinjanje. Tim zatamnjivanjem prostora ophoda galerije ujed-

SL. 10. J. DENZLER: PREOBLIKOVANJE PROZORA DRUGOGA KATA U PUSKARNICE

FIG. 10 J. DENZLER: TRANSFORMATION OF THE SECOND-FLOOR WINDOWS INTO LOOPHOLES

²³ : „...da bi se olakšalo opterećenje svodova nad prizemljem koji su opterećeni masivnim konstruktivnim zidom na prvom katu (ovo zide nosi teret stropa nad prvim katom) odstraniti se ima masivno razdjelno zide na prvom katu a strop nad prvim katom izvest ce se u armiranom betonu...” [DAZG – PZ-GO, sign. 1134]

²⁴ Novom organizacijom prostora izmijenjena su sva unutarnja vrata. U postojećim arhivama sačuvani su Denzlerovi nacrti unutarnje stolarije, ali nema projekta, ni snimke vanjskih ulaznih vrata u prostorije Družbe.

no se postiže i naglašavanje donjeg prostora dvorane, a ukidanjem vizura prema van postignuta je željena maksimalna introvertiranost prostora (Sl. 11.D). Autonomnost drvene konstrukcije Denzler je naglasio upotrebom materijala – hrasta – u kontrastu s ožbukanim bijelim zidovima. Ritmičko ponavljanje drvenih elemenata konstrukcije percipira se kao svojevrsna nova prostorna opna (Sl. 1.).

Prostorije orijentirane prema jugu, namijenjene radu Družbe, optimalno su osvijetljene, a iz sobe za sjednice, kuhinje i hala moguće su vizure na jugoistočni potez pročelja Gornjega grada.

U svome projektu Denzler je koristio i određene elemente kao znakove i simbole u pomnom skladu s idejama i djelovanjem Družbe, koji u doživljaju unutrašnjeg uređenja stvaraju nezaboravne slike. Naprimjer, drvena konstrukcija galerije stvara dojam srednjovjekovnih vanjskih drvenih ophoda, dok pogled na strop s vidljivim drvenim gredama evocira tradicionalan način gradnje. Prozorski otvori u obliku puškarnice također naglašavaju obrambeni karakter vrata. Znak Družbe, zmaj, često je upotrebljavan u oblikovanju detalja, kao što su završetci greda, glavni svijecnjak i okovi vrata (Sl. 14.).

Simbolizam se može očitati i u postavi glav-noga stola Velikoga meštra uz istočni zid građevine, upravo iznad svetišta Majke Božje od Kamenitih vrata. Nacionalni zanos Družbe Denzler također simbolički ocrtava i ispisom poznatih citata na horizontalnim hrastovim gredama, i to onih Frana Krste Frankopana: „Navik on živi ki zgine pošteno”; Ivana Gundulića: „O lijepa, o draga, o slatka sloboda, dare, u kom sva blaga višnji nam Bog je do”; te Antuna Gustava Matoša: „Dok je srca bit će i Kroacije”. U toj skupini natpisa ispisano je i geslo Družbe: „*Pro aris et focis; Deo proptio*”, tj. „Za žrtvenike i ognjišta; s Božjom milošću”.

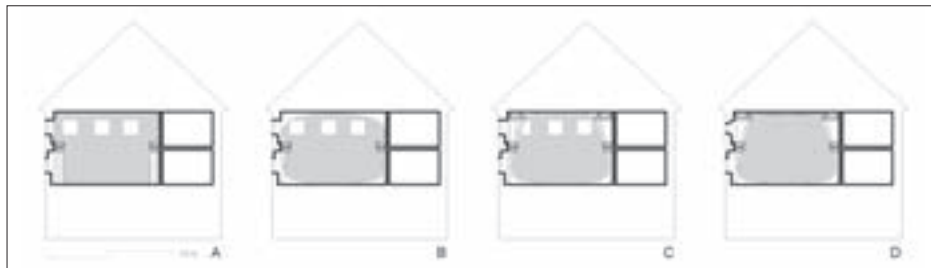
VRJEDNOVANJE DENZLEROVA PROJEKTA UNUTRAŠNJEG UREĐENJA KAMENITIH VRATA

EVALUATION OF DENZLER'S DESIGN FOR THE RECONSTRUCTION OF THE STONE GATE

Denzler je projektu uređenja Kamenitih vrata pristupio savjesno, krenuvši od izrade preciz-

²⁵ Uspjeh oblikovnog rješenja postignut je partnerskim odnosom između Družbe i Denzlera. U malobrojnim sačuvanim pisanim dokumentima može se očitati zahvalnost Družbe Denzleru za: „... trud i mar... vidljiv spomen čuvanja i njegovanja povijesne baštine...” pri obnovi Kamenitih vrata. [JAKŠIĆ, 2010.a: 170]

²⁶ Maroević naglašava potrebu postivanja autentičnosti spomenika prilikom adaptacije, tj. izbjegavanje falsifikata, u kojem vrlo važnu ulogu ima senzibilitet autora u ocjeni granice prilagodavanja i falsifikata. [MAROEVIĆ, 1986: 147]

SL. 11. OBLIKOVANJE DRVENE GALERIJE U GLAVNOJ DVORANI KAMENITIH VRATA

FIG. 11 WOODEN GALLERY DESIGN IN THE MAIN HALL OF THE STONE GATE

ne arhitektonske snimke postojećeg stanja građevine, a to je i danas ključna predradnja zahvata na graditeljskom naslijeđu. Denzlerov odgovor na projektni zadatak zadovoljava potrebe Družbe i danas, jednoznačno je reprezentirajući kroza sve atribute unutrašnjeg uređenja – od koncepta do detalja. Razumijevanjem povijesnog konteksta u kojem je morao realizirati zadani program, Denzler je dvoranu oblikovao u skladu sa srednjovjekovnim principom oblikovanja ophoda gradskih zidina. Na taj je način rješenje posredno povezo sa srednjovjekovnim Redom Zmajskih vitezova hrvatsko-ugarskog kralja Sigismunda iz 15. stoljeća, koji je bio uzor Družbe,²⁵ te ujedno i sa srednjovjekovnim podrijetlom gradskih vrata. Postojeće rascjepkane prostore u unutrašnjosti Denzler je zamijenio jednostavnim konceptom u kojem se posebno ističe multifunkcionalnost prostora dvorane i jasna organizacija pratećih prostora. Galerijom dvorane Denzler je naglasio introvertni karakter prostora, omogućio dostupnost otvorima nekadašnjega drugog kata te upotrebom armiranobetonskih greda uvelike olakšao opterećenje svodova prolaza u prizemlju. Komunikacije su pojednostavnjene, a one nepotrebne u potpunosti su dokinute.

Osim pozitivnih elemenata unutrašnjeg uređenja, u radu ipak postoje određene manjkavosti. Sačuvani povijesni dokumenti naime ne sadrže konzervatorsku studiju koja bi upućivala na ozbiljniju analizu povijesnih slojeva građevine te time postavila smjernice za daljnja istraživanja i projekt obnove. Stoga preoblikovanje prozora u puškarnice, koje je izmijenilo vanjski izgled i percepciju građevine, vjerojatno nema uporišta u genuzi oblikovanja građevine pa se može reći da je, s povijesnog stajališta, upitno.²⁶ Snažan pečat Družbe, prisutan u prostornom rješenju, također može biti nedostatak Denzlerova rješenja jer onemogućuje manje intervencije u prostoru u slučaju promjene korisnika. Također, oblikovanjem dvoetažne dvorane namjesto dotadašnjih dviju korisnih etaža Denzler je smanjio cjelokupnu uporabnu korisnu površinu unutrašnjeg prostora, a funkcija galerije podređena je oblikovanju prostora dvorane. Iako danas nema vidljivih oštećenja, zadiranje armiranobetonskog stubišta i greda u srednjovjekovnu strukturu zida trebalo bi

SL. 12. DRVENA KONSTRUKCIJA GALERIJE U GLAVNOJ DVORANI

FIG. 12 WOODEN STRUCTURE OF THE MAIN HALL GALLERY

SL. 13. SJEVERNO PROČELJE KAMENITIH VRATA, POGLED IZ RADICEVE ULICE
FIG. 13 NORTH FAÇADE OF THE STONE GATE IN RADICEVA STREET

preispitati kao metodu razrade detalja, to više jer je sve naknadno još oblagano drvom.

Ako rješenje unutrašnjeg uređenja Kamenitih vrata promotrimo u usporedbi s ostalim Denzlerovim radovima na obnovi graditeljskog naslijeđa tridesetih godina, možemo ustanoviti da on uvijek sustavno pristupa zadatku, krecuci od arhitektonske snimke postojećeg stanja građevine. U cilju optimalnog odgovora na zadatak, Denzler stvara novu unutrašnju kompoziciju prostora, sanirajući moguća nepovoljna opterećenja konstrukcije i pojednostavnjujući komunikacije pomoću preprostora – glavnog čvorišta kretanja. Vanjskim i unutarnjim galerijama dodatno obogaćuje prostorni oblik. Dobrim poznavanjem povijesnih oblika stvara nove otvore i detalje koji utječu na izgled i percepciju građevine te naglašavaju pripadnost stilskom razdoblju, tradiciji i/ili kontekstu (naručitelju), premda možda ne postoji opravdani razlog za njihovu upotrebu u slojevima postojeće građevine.

VRJEDNOVANJE DENZLEROVA PRISTUPA GRADITELJSKOM NASLIJEĐU U OBNOVI KAMENITIH VRATA

EVALUATION OF DENZLER'S APPROACH TO ARCHITECTURAL HERITAGE IN THE RECONSTRUCTION OF THE STONE GATE

Denzlerova obnova unutrašnjosti Kamenitih vrata nije jedini zahvat na graditeljskom naslijeđu Gornjega grada u promatranom, međuratnom razdoblju. Tijekom radova na obnovi Kamenitih vrata traju višegodišnji radovi obnove i druge važne, također srednjovjekovne građevine – crkve sv. Marka, koji su počeli 1923. godine.²⁷ Crkvu je trebalo obnoviti na način da se ukloni sloj prethodne, neogotičke obnove kako bi se približno prezentirala u svome srednjovjekovnom obliku.²⁸ Obnovom je tako naglašena prostornost crkve, i to skraćivanjem kora te skidanjem žbuke sa stupova i zidova,²⁹ kao i čitkošću konstruktivnog sustava, slično kao u rješenju dvorane Kamenitih vrata. U oba projekta pratimo naglašavanje nacionalne pripadnosti i usklađenost sa srednjovjekovnim podrijetlom građevina kroz oblikovanje detalja. U svome je projektu Denzler stvorio reprezentativan introvertirani prostor dvorane, a slično se i u obnovi crkve postigla sakralno-umjetnička prostorna cjelina kontemplativne atmosfere.

Uz obnovu crkve sv. Marka, dva se projekta obnove na Gornjemu gradu ističu autorima i naručiteljima projekata. U razdoblju od 1921. do 1925. godine vode se radovi na kucama u Mletačkoj ulici broj 6, 8 i 10, koje je kupio kipar Ivan Mestrovic kako bi se ondje nastanio s obitelji i uredio vlastit atelijer.³⁰ Obuhvat su sačinjavale barokna prizemnica i dvije barokne jednokatnice s mansardnim krovstom, sa

svojim dvorištima i kolnim ulazima, tj. vezom (br. 10).³¹ Radikalni koncept rezultirao je 1921. godine rušenjem kuće na broju 4 te izmjenom postojeće morfologije gradskog bloka i slike toga dijela Mletačke ulice. Kao i kod Kamenitih vrata, svaki je prostor optimalno prilagođen svojoj namjeni: ulazni atrij s trijemom za izložbeni prostor povezan je s dvorišnim atelijerom orijentiranim na sjever, a središnji prostor u kući povezan s unutrašnjim dvorištem. Središnji je prostor kuće, poput glavne dvorane Kamenitih vrata, oblikovan kao dvoetažni, a horizontalna komunikacija kata kao drvena galerija kojoj se pristupa bočnim drvenim jednokrakim stubištem. Izmjene u oblikovanju prozorskih otvora ovdje su prisutne na dvorišnim pročeljima. Autor monumentalnog portala Drago Ibler, za razliku od Denzlerovih povijesnih oblika, oblikuje ovdje pravokutni portal s dubokom ulaznom nišom obloženom kamenom.

Drugi značajan projekt – kuća Arko na uglu Demeterove i Basarićekove ulice (1938.-1940.) – djelo je arhitekta Alfreda Albinija, Denzlerova suvremenika, koje nadilazi prosječno kompromisno rješenje i smatra se vrhunskim antologijskim djelom hrvatske arhitekture.³² Albini je trebao zadovoljiti program stanovanja visokog standarda i uskladiti ga s uglavnom skućenom parcelom nepravilna oblika na kojoj se nalazila popularna gostionica „Matejna”.³³

Za razliku od Denzlera, Albini gradi novu kucu, no sa strogim ograničenjima,³⁴ tako da jednim dijelom nove građevine ponavlja oblik i položaj nekadašnje gostionice te njeno unutrašnje dvorište ograđeno visokim zidom. U oba projekta autori u potpunosti kreiraju nove unutrašnje prostore: u slučaju Kamenitih vrata optimalne za rad Družbe, a u slučaju kuće Arko prostore raznih namjena s brižno riješenim osvjetljenjem za stanovanje. Dok Denzler u oblikovanju otvora razrađuje povijesni oblik puškarnica, Albini koristi simpli-

²⁷ Uređenje unutrašnjosti crkve, koje je trajalo punih 17 godina, vodio je odbor koji su činili: slikar Jozo Kljaković, kipar Ivan Mestrovic, konzervator Gjuro Szabo i arhitekt Bruno Bauer. Senjanović upozorava da se iz Rittigovih tekstova očitava kako je obnovu vrlo vjerojatno vodio Kljaković, koji je svojim monumentalnim freskama stekao široku popularnost i ugled, pa mu je to donijelo i narudžbe izvan Hrvatske, slično kao što je i Denzleru rad na obnovi Kamenitih vrata postao referentna točka u opusu. [SENJANOVIĆ, 2009: 21-22]

²⁸ Sačuvani su krov s grbovima, prozori s oslikanim staklima i zapadni portal obnove iz 19. stoljeća, tako da se, kao i kod Kamenitih vrata, pri zahvatu usredotočilo na obnovu unutrašnjosti. [SENJANOVIĆ, 2009: 22]

²⁹ DOBRONIC, 1988: 152

³⁰ Pregradnja kuće na broju 10 odvijala se pod nadzorom Viktora Kovacica, ali je Mestrovic prekinuo suradnju već 1922. godine. Viktor Kovacic nije odgovoran ni za rekonstrukciju ni za ostale detalje ovoga građevinskog sklopa. Pregradnju kuće i atelijera dovršio je Harold Bilinic,

ficiran pravokutni oblik 'francuskih prozora' u skladu s dimenzijama prozora susjedne zgrade.

Iz svega navedenog vidljivo je da su se u međuratnom razdoblju na Gornjem gradu rješavali složeni zadatci obnove graditeljskog naslijeđa, u kojima su stvorene nove, pročišćene i funkcionalne kompozicije unutrašnjih prostora, a projekti razrađeni do detalja, s posebnom pozornošću pri implementaciji novih oblika. Denzlerov projekt obnove Kamenitih vrata posebno se ističe radikalnošću i inventivnošću osnovnog koncepta unutrašnjeg uređenja te izuzetno važne gradske srednjovjekovne građevine, gdje je Denzler kao povjesničar arhitekture dobrim poznavanjem povijesnih oblika uspio odmjereno podrediti svoj projekt prvobitnoj zamisli, a to je – kako ističe Bedenko – jedna od zadaća arhitekta na obnovi graditeljskog naslijeđa.³⁵

Promotrimo li Denzlerov pristup naslijeđu sa stajališta moderne zaštite s kraja 19. i početka 20. stoljeća, možemo vidjeti da su osnovne značajke projekta obnove Kamenitih vrata bliže talijanskoj školi zaštite jer, po njoj, ovdje nije narušena umjetnička i povijesna vrijednost prvobitne građevine, niti su nagrađeni odnosno pokriveni neki njezini važni elementi.³⁶ Po principima pak bečke škole Denzlerov bi postupak bio u određenoj mjeri diskutabilan jer je, po njima, narušena povijesna vrijednost spomenika izlaganjem projektantskoj intervenciji koja kreće od subjektivne hipoteze i može voditi do pogreške.³⁷

No, prema Rieglovim idejama o 'modernom kultu spomenika', Denzlerova obnova Kamenitih vrata postigla je izuzetnu 'trenutačnu vrijednost' koja je jasno iskazana njezinom praktičnom uporabnom i umjetničkom vrijednošću. Umjetnička vrijednost ovdje je prisutna kao vrijednost noviteta i njegova stilskog jedinstva, te kao relativna umjetnička vrijednost, gdje unutrašnjost vrata više ne cijenimo

samo kao svjedočanstvo nadvladavanja prirode ljudskom stvaralačkom snagom prijašnjih generacija nego i s obzirom na njima svojstven koncept i oblik uređenja.³⁸

Što se tiče sanacije konstrukcije, Denzler je Kamenita vrata obnovio u skladu sa stručnim promišljanjima tridesetih godina 20. stoljeća koja prilikom konsolidacije sugeriraju razumnu upotrebu moderne tehnologije (armiranog betona) tamo gdje se time ne potiče raslojavanje dijelova i zaklanjanje povijesnih elemenata kako bi se očuvao karakter spomenika.³⁹

Složeni odnos staroga i novoga često se pogrešno interpretira kao konfliktna situacija – kako upozorava Premerl – jer postoje samo suprotnosti 'dobroga' i 'lošega', tj. nemogućnost 'novoga' da se kreativno izrazi u 'starom'.⁴⁰ No, nakon Denzlerove obnove Kamenita vrata danas jasno ilustriraju Rieglovu tvrdnju da ono što je jednom povijesno bilo, više nikada ne može ponovno biti te da svaki novi sloj, tj. sve što se jednom doda, tvori nezamjenjiv i neuklonjiv dio razvojnoga lanca spomenika.⁴¹ Denzlerova obnova Kamenitih vrata tridesetih godina 20. stoljeća predstavlja upravo takvu bitnu, posljednju kariku u razvojnem lancu važne povijesne građevine.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Denzler je obnovom unutrašnjega prostora Kamenitih vrata stvorio jednostavnu i skladnu prostornu kompoziciju koja se sastoji od multifunkcionalne dvoetažne glavne dvorane s dva bočna prostorna kvadra s pratećim sadržajima, smještene iznad postojećeg prolaza u prizemlju, i to paralelno s njegovom glavnom osi. Promišljen odgovor na projektni zadatak vidljiv je u svakom elementu arhitektonskog rješenja – od osnovnog oblika glavne dvorane do oblikovanja detalja. Denzler je pritom vješto koristio oblike graditeljskog naslijeđa, koje kreativno dorađuje i unapređuje stvarajući novu kvalitetnu sintezu. Elementima i konstrukcijama suvremenih materijala premostio je raspone, ojačao nosive zidove i olakšao svodove u prizemlju.

Denzler je među malobrojnim autorima koji u međuratnom razdoblju radi na problemima graditeljskog naslijeđa u Gornjem gradu, pri čemu se posebno ističe radikalnošću i inventivnošću rješenja unutrašnjega uređenja izuzetno važne gradske srednjovjekovne građevine. Danas su Kamenita vrata, zahvaljujući Denzlerovu projektu, građevina velike umjetničke vrijednosti i uvjerljiv dokaz da se 'novo' može adekvatno stvoriti i izraziti u 'starom', i to tako da očuva i obogati postojeću povijesnu cjelinu.

SL. 14. ISTESANI ZAVRŠETCI GREDA U OBLIKU GLAVE ZMAJA U GLAVNOJ DVORANI
FIG. 14 MAIN HALL BEAM ENDINGS HEWN IN THE SHAPE OF A DRAGON'S HEAD

a Drago Ibler monumentalni portal 1925. godine. [RADOVIĆ MAHEČIĆ, LASLO, 2004: 117]

31 DOBRONIĆ, 1988: 318-321

32 UCHYTIL, 1990: 55

33 UCHYTIL, 1990: 56

34 „Regulatorna osnova za povijesne dijelove grada, donesena 1937. godine, propisuje čuvanje slike mjesta i okoline, izričito određujući oblik novogradnje.” [UCHYTIL, 1990: 151]

35 BEDENKO, 1971: 10

36 BOITO, 2006: 344

37 RIEGL, 2006: 378

38 RIEGL, 2006: 392, 402

39 Tocka IV. „Restauracija spomenika” Povelje Prvog internacionalnog kongresa arhitekata i tehničara povijesnih spomenika održanog u Ateni 1931. godine. [http://www.icomos.org/docs/athens_charter.html (29.12.2010.)]

40 PREMIERL, 1980: 97

41 RIEGL, 2006: 352

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BEDENKO, V. (1971.), *Sedamdesetpet godina profesora Denzlera*, „Čovjek i prostor”, 18 (218): 10, Zagreb
2. BEDENKO, V. (1989.), *Zagrebački Gradec: kuća i grad u srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb
3. BOITO, C. (2006.), *Restauriranja u arhitekturi*, u: *Anatomija povijesnog spomenika* [ur. ŠPIKIC, M.], Institut za povijest umjetnosti: 313-348, Zagreb
4. CHING, F. D. K. (1979.), *Architecture: Form, Space and Order*, Van Nostrand Reinhold (International) Co. Ltd, New York
5. DOBRONIC, L. (1988.), *Zagrebački Kaptol i Gornji Grad nekad i danas*, Školska knjiga, Zagreb
6. JAKŠIĆ, N. (2008.), *The Chapel on Sljeme, Zagreb: Heritage Messages and Their Expression in Architectural Design Forms*, u: *Responsibilities & Opportunities in Architectural Conservation: Theory, Education and Practice* [ur. ELWAZANI, S.], CSAAR Press. 447-462, Amman
7. JAKŠIĆ, N. (2010.a), *Uloga naručitelja u projekti-ma Kapele Majke Božje na Sljemenu i obnove Kamenitih vrata arhitekta Jurja Denzlera*, u: *Umjetnost i naručitelji*, Zbornik Dana Cvita Fiskovića III [ur. GUDELJ, J.], Institut za povijest umjetnosti i Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta: 163-172, Zagreb
8. JAKŠIĆ, N. (2010.b), *Biljeg arhitekta Jurja Denzlera (1961.-1977.)*, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu: postojanost i mijene* [ur. KNEŽEVIĆ, S.], Sveučilište u Zagrebu: 140-183, Zagreb
9. JAKŠIĆ, N.; KARAC, Z. (2009.), *Strojarnica i bunar u zagrebackom Botaničkom vrtu*, „Građevinar: Časopis Hrvatskog saveza građevinskih inženjera”, 3 (61): 243-250, Zagreb
10. JURIC, Z. (2004.) *Zaštita spomenika u teorijama gradogradnje u Srednjoj Europi 1870.-1918.*, „Prostor”, 1 (27): 1-16, Zagreb
11. MAROVIĆ, I. (1986.), *Sadašnjost baštine*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb
12. PREMIERL, T. (1977.), *Od klasičnog reda do vlastite moderne (prof. arh. Juraj Denzler)*, „Kaj”, 10 (3-5): 82-83, Zagreb
13. PREMIERL, T. (1980.), *Albini na Gornjem gradu*, „Arhitektura”, 33 (174-175): 97-104, Zagreb
14. PREMIERL, T. (1981.), *Djelo klasične i suvremene harmonije oblika, Arhitekt Juraj Denzler 1896.-1981.*, „Čovjek i prostor”, 28 (343): 11, Zagreb
15. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D.; LASLO, A. (2004.), *Život i djelo Viktora Kovačica*, u: *Viktor Kovačić: Život i djelo* [ur. BEGOVIĆ, M.], Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: 91-132, Zagreb
16. RIEGL, A. (2006.), *Moderni kult spomenika, njegova bit, njegov postanak*, u: *Anatomija povijesnog spomenika* [ur. ŠPIKIC, M.], Institut za povijest umjetnosti: 349-411, Zagreb
17. SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, S.; GETLIHER, A. (1997.), *Juraj Denzler, Zmaj od Harmice, arhitekt, svestrani graditelj i obnovitelj*, Znanstveni skup Znameniti članovi Družbe „Braca Hrvatskog Zmaja”, Družba „Braca Hrvatskog Zmaja”: 31-32, Zagreb
18. SEKULIĆ-GVOZDANOVIC, S. (2000.), *Arhitekt Juraj Denzler – monografija*, Družba „Braca Hrvatskog Zmaja”, Zagreb
19. SENJANOVIĆ, P. (2009.), *Jozo Kljaković*, u: *Jozo Kljaković: Retrospektiva 1889.-1969.*, katalog izložbe, Galerija Klovicevi dvori, Zagreb
20. UCHYTIL, A. (1990.), *Arhitekt Alfred Albini*, magistrski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
21. *** (1967.), *Katalog izložbe arhitektonskih ostvarenja i projekata prof. Jurja Denzlera prigodom sedamdesetgodišnjice njegova života*, Kabinetske grafike Jugoslavenske akademije, Zagreb
22. *** (1991.), *Juraj Denzler*, u: *Arhitekti članovi JAZU*, Rad HAZU, 437 [ur. GALIĆ, D.], Razred za likovne umjetnosti, 14: 56-61, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Kaciceva 26, Zagreb, Ostavština Jurja Denzlera: AF/JD/OBNOVA/1936-1/1-18 [AF]
2. Državni arhiv u Zagrebu, Opatička ulica 29, Zagreb, Zbirka građevinske dokumentacije GPZ-GO sign. 1134 [DAZG]
3. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Kabinet za arhitekturu i urbanizam, Andrije Hebranga 1, Zagreb: AKD 96/15A₇₋₃₈ [HAZU]
4. Obiteljska ostavština Denzler (u vl. Marije Skibar, Zagreb), Mapa osobnih dokumenata [OOD]

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. <http://www.braca-hrvatskog-zmaja.hr/povijest.html> [29.12.2010.]
2. http://www.icomos.org/docs/athens_charter.html [29.12.2010.]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

Sl. 1., 12. i 14.	HAZU
Sl. 2.	AF/JD/OBNOVA/1936-2/1-55
Sl. 3.	AF/JD/OBNOVA/1937-1/1-8
Sl. 4.	AF/JD/OBNOVA/1964-1/1-27
Sl. 5.	DAZG
Sl. 6.-9., 11.	Nacrt: N. Jakšić
Sl. 10. i 13.	Foto: N. Jakšić, 5.4.2006.

SAŽETAK

SUMMARY

STONE GATE IN ZAGREB

JURAJ DENZLER'S DESIGN FOR THE RECONSTRUCTION OF THE INTERIOR

The Stone Gate in Zagreb was the east entrance to the Upper Town, one of the two medieval towns that form the historical core of the city of Zagreb. Its interior space was reconstructed in 1937-1938 by the Croatian architect Juraj Denzler, for the needs of the "Brothers of the Croatian Dragon Society". Ever since then it has remained unaltered and has been successfully used for the same purpose. The value of this design intervention and its functional solution is even higher when we consider the fact that it is performed in a medieval building of highest historical value and a cultural landmark of the city.

The creator of this reconstruction, Juraj Denzler (Zagreb, 1896-1981), was a prominent architect of modernist orientation. He graduated in 1924 from the Technical School in Zagreb, where he later became esteemed professor of architectural history. In the early 1930s he rejected historicism as the prevalent architectural style and started using new, modern architectural concepts and technological possibilities for his innovative, creative, and contextually sensitive projects. Among them it is the Chapel on Sljeme (1932) and the Administration Building of the Municipal Companies in Zagreb (1935) that represent the exemplary works of Croatian modern architecture of the interwar period. With his entire oeuvre he significantly contributed to the overall quality of Croatian modern architecture.

The project for the interior of the Stone Gate was a highly complex task, since the building had been a milestone in the city's historical urban matrix. Built in 1242-1266, the Stone Gate was an essential part of the Upper Town's historical fortification walls. There is still no certain knowledge as to its original design. The earliest surviving illustration of the Gate stems from the 16th century and presents it as an uncovered rectangular structure with a tower in the northeast corner. In the second half of the 16th century the Gate was covered by a roof. In the 17th century the Gate housed various shops. In the 18th century the interior space of the Gate got an upper floor. At the end of the 18th century, there arose cer-

[Translated by authors]

tain ideas about the Gate's demolition. However, in the second half of the 19th century the consensus was reached on the Gate's protection as an important element of the city's architectural heritage.

In 1907 the Stone Gate became the possession of the "Brothers of the Dragon Society". They used the upper floor of the Gate to house three very important cultural, educational and scientific institutions that they had founded: the City Library, the Historical Archive and the City Museum. Committed to the idea of protecting and promoting Croatian cultural heritage, the Society decided in 1937 to renovate the Gate and arrange it for their needs. The task of developing the project was entrusted to Juraj Denzler, with whose architectural work they were previously acquainted. Denzler soon completed the project, so that the building permit was issued already in 1937. A year later, the construction of the Gate was completed, and the Society was granted the use permit for their new premises. Interestingly, prior to the renovation, Denzler himself became a member of the Society.

This paper presents the project of reconstruction of the Stone Gate in all its details, and provides a precise analysis and interpretation of this specific design project. It thereby evaluates Denzler's approach to the problem of renovation of historical buildings. A comprehensive presentation of the Gate's interior also contributes to an overall inventory of the Upper Town and its multilayered architectural heritage, by pointing out precisely the modern, 20th century interventions and layers. The analysis is based on original documentation from the Croatian State Archives in Zagreb and the Faculty of Architecture in Zagreb, as well as on the in-situ research. The authors thereby use a comprehensive method of architectural analysis, which comprises elements such as project assignment (program and context), architect's basic idea (concept), space and form, building structure, movement and perception of users and/or observers, etc.

In designing the interior of the Gate, Denzler adopted a very conscientious approach, which encompassed the initial architectural survey of the

existing state of the building – an act that is today considered to be an essential and imperative activity prior to the renovation of architectural heritage. Denzler's project – from the very design concept to all its details – followed meticulously the needs and ideas of the Society, and that is why it still today satisfies its purposes. Having deep understanding of the historical context within which he had to accomplish his architectural program, he designed a central hall on the first floor with a wooden gallery on the level of the former second floor, which was fully in harmony with the medieval principle of having corridors within the fortification walls. In that way he created an indirect link between the Gate in its new arrangement and its medieval origin, as well as between the Gate and the 16th century "Order of the Dragon Knights" to which the Society looked up.

The rooms on the first floor, which were previously quite randomly scattered, were now reorganized by means of a clear spatial concept, in which the main role was given to the central multifunctional hall, with logically organized communications and smaller rooms attached to it. With the use of a wooden gallery that lined the walls, Denzler emphasized the introverted character of the main hall, and enabled access to openings on the former second floor. He made communication spaces far simpler and fully annihilated the redundant ones. By introducing concrete beams he also considerably reduced the load transferred to the ground floor vaults.

Denzler was one of a very few 20th century architects who built in the historical Upper Town and dealt with the challenges of its valuable architectural heritage. He is especially renowned for this courageous and innovative intervention in the significant medieval building. Thanks to Denzler, the Stone Gate today represents a building of high artistic value, and simultaneously provides a convincing proof that the "new" can be adequately expressed within the "old", in the manner that it actively contributes to the protection and enrichment of the existing historical whole.

NATAŠA JAKŠIĆ
KARIN ŠERMAN

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **NATAŠA JAKŠIĆ**, dipl.ing.arh., docentica je na Katedri za teoriju i povijest arhitekture Arhitektonškoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Diplomirala je 1998., magistrirala 2003., a doktorirala 2007. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Dr.sc. **KARIN ŠERMAN**, dipl.ing.arh., izvanredna je profesorica na Katedri za teoriju i povijest arhitekture. Diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 1989., magistrirala na Harvardu, SAD, 1996., a doktorirala na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 2000.

NATAŠA JAKŠIĆ, Dipl.Eng.Arch, M.Sc., PhD, is an Assistant Professor of Architectural History at the Faculty of Architecture, University of Zagreb. She graduated in architecture from the Faculty of Architecture University of Zagreb in 1998, where she also received her M.Sc. in 2003 and her PhD in 2007.

KARIN ŠERMAN, Dipl.Eng.Arch., MDesS, PhD, is Professor of Architectural Theory at the Faculty of Architecture University of Zagreb. She graduated in architecture in 1989, received her MDesS from Harvard University in 1996, and her PhD from the University of Zagreb in 2000.

